

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTERIJA
PEDAGOGIKOS INSTITUTAS

LIETUVOS
BENDROJO
LAVINIMO
MOKYKLOS
**BENDROSIOS
PROGRAMOS**

Projektai

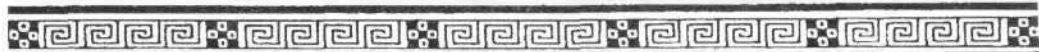
 **LEIDYBOS
CENTRAS**

VILNIUS
1994

Sudarė ir redagavo: hab. dr. *Meilė Lukšienė*, dr. *Žibartas Jackūnas*, dr. *Darius Kuolys*

Programas rengė: A. Bagdonienė, prof. B. Balčytis, A. Davidavičienė, A. Dikčius, dr. S. Dzenuškaitė, doc. A. Grabauskienė, dr. P. Gudynas, dr. Ž. Jackūnas, M. Jankauskaitė, O. Januškevičienė, R. Januškevičius, dr. V. Januškevičius, R. Jarienė, R. Jokimaitis, V. Jonynienė, dr. L. Kunskaitė, dr. D. Kuolys, R. Lapelienė, dr. E. Lekevičius, hab. dr. M. Lukšienė, doc. E. Marcelionienė, dr. E. Motiejūnienė, doc. J. Morkytė, E. Narbutas, dr. V. Plentaitė, doc. A. Plėšnys, dr. A. Pocevičiūtė, D. Prakopimaitė, doc. E. Puišienė, R. Rachlevičiūtė, dr. J. Rimkutė, S. Skapienė, doc. A. Stasiulevičiūtė, prof. K. Stoškus, V. Šlapkauskas, prof. S. Vaitekūnas, dr. I. Valūnaitė, V. Vaicekauskienė, E. Velička, prof. N. Vėlius, doc. V. Volbekienė, doc. A. Zabulionis, prof. V. Zaborškaitė, dr. I. Zaleskienė, dr. Z. Žebrauskienė.

Pasiūlymus teikė: prof. V. Ambrazas, L. Abraitytė, kun. V. Aliulis, MIC, prof. Ed. Balčytis, K. Beitas, E. Bendoraitienė, kun. dr. J. Boruta, V. Būdienė, V. Budzinauskas, dr. V. Bumelis, doc. G. Butkienė, dr. I. Čepienė, prof. V. Daujotytė, doc. G. Dienys, dr. R. Dobranskienė, doc. B. Dobrovolskis, G. Duoblys, dr. L. Galkutė, doc. J. Gudmonas, doc. V. Gudonienė, I. Jedzinskienė, doc. L. Jekentaitė, hab. dr. R. Karazija, prof. M. Karčiauskienė, kun. J. Kasiukevičius, dr. Z. Kiaupa, dr. J. Kiaupienė, B. Kornilova, doc. A. Kulakauskas, V. Lamanauskas, dr. Z. Mažuolienė, prof. I. Musteikienė, dr. R. Pakalnis, A. Peškaitis, doc. D. Radžiukynas, doc. A. Raslanas, G. Rugevičiūtė, prof. D. Sauka, B. Savukynas, M. Skakunova, doc. S. Skurvydas, A. Širkaitė, S. Trumpickas, R. Tuinylaitė, doc. K. Urba, doc. V. Valius, dr. R. Vaitkus, M. Vildžiūnienė, L. Žilėnienė ir kt.

VISUOMENĖS MOKSLAI

Įvadinės pastabos

Bendrojo lavinimo mokykloje visuomenės mokslus sudaro privalomieji dalykai (istorija, geografija, pilietinės visuomenės pagrindai) bei pasirinkiamieji dalykai (ekonomikos pagrindai, filosofijos pradžios, politologija, teisė, psichologija, etninė kultūra) ir kiti.

Pradinėje mokykloje visuomenės mokslų pradmenis apima „Aš ir pasaulis“ kursas. V–XII klasėse vieni minėtų dalykų mokomi atskirai (istorija, geografija), kiti integruojami į kitus dalykus (ekonomika, filosofija) arba tarpais integruojami, tarpais tampa savarankiški (pilietinės visuomenės pagrindai dėstomi savarankiškai VII, VIII, X klasėse).

Mokykla siekia išugdyti laisvą žmogų, gebantį kurti demokratiškos gyvenamosios visuomenę ir valstybę. Visuomenės mokslų dalykai turėtų sudaryti pagrindines prielaidas šiam tikslui pasiekti.

Kertinė visuomenės mokslų problema – asmens ir visuomenės santykių samprata. Ją galima suvokti kaip antagonizmo arba kaip sąveikos reiškinį. Skirtybę pirmiausia sąlygoja požiūriai į tai: a) ar asmuo yra laisva būtybė, ar tik įvairių veiksmų determinuota; b) kaip ir kiek asmuo gali, privalo deleguoti savo laisvių bei teisių kitiems.

Renkantis demokratiją kaip pozityviausią asmens ir visuomenės santykių problemų sprendimo kelią, visų pirma ugdomas abipusės sąveikos tarp asmens ir grupės, tarp grupių, tarp asmens ir visuomenės, asmens ir tautos, o ne vienpusio poveikio ir priklausomybės ryšio supratimas. Jis – prielaida kiekvieno žmogaus galimybei būti istorijos

subjektu, veikėju, o ne vien išorinių jėgų determinuotu objektu. Ši nuostata sudaro pagrindą ugdyti tautinę, visuomeninę, politinę, ūkinę bei kultūrinę asmens savimonę, piliečio–demokrato savimonę, be kurios neįmanomas pozityvus asmens dalyvavimas šiandieniniame tautos ir valstybės gyvenime.

Jaunimas turėtų įgyti metodų bei įgūdžių, leidžiančių kritiškai ir drauge konstruktyviai stebėti visuomenės gyvenimo reiškinius, padedančių suvokti jų sąveikos bei priežasčių sudėtingumą bei įvairovę, vertinimo daugiaaspektiškumą ir atsakomybę už kiekvieną savo sprendimą (istorinė žmonijos raida dažnai atskleidžia ir neretai tragiškas teorijų įgyvendinimo pasekmes).

Visuomenės mokslų dalykai padeda kiekvienam susikurti autentišką pasaulėžiūrą, paremtą kultūros visumos nuovoka ir bendrosiomis žmogaus vertybėmis. Jie taip pat skatina sąmoningai ir savarankiškai rinktis ideologiją. Kurdama demokratinę visuomenę ir valstybę, paremtą kiekvieno piliečio sąžinės laisve, t.y. gebėjimu sąmoningai rinktis ar kurtis savo veiklos kryptį bei pripažinti tą laisvę ir kitam, mokykla yra atvira visiems kultūrinės, ūkinės ir politinės informacijos šaltiniams. Jos uždavinys – parengti tokį visapusiškai išsilavinusį, gebantį kritiškai mąstyti pilietį, kuris pajėgtų atsakingai pasirinkti ideologiją, padedančią jam konstruktyviai, solidariai veikti pliuralistinėje demokratinėje visuomenėje; *pilietį, kuris būtų atsparus minios psichologijai; pilietį, kuris gebėtų išvelgti net ir, jo manymu, idealios visuomenės veiksmuose glūdinčias autoritarines, antidemokratinės tendencijas ir būtų pasiryžęs jas šalinti.*

Mokykla skatina pliuralistinės, vienos ideologijos diktatą atmetančios, solidarios, humaniškos visuomenės kūrimąsi.

Konkretinant mokinio, mokinės istorinės ir dabarties visuomeninės tikrovės pažinimą, *svárbu atkreipti dėmesį į žmonijos raidoje susidarantią nuolatinę įtampą tarp realybės ir idealybės.* Ši įtampa yra vienas iš kultūros bruožų ir jos variklių. Augančiam žmogui padedama tai įsisąmoninti nuo pat mažumės. *Siekiama, kad jis išsiugdytų tikėjimą idealais ir jų siekio būtinumu, suvoktų šį tikėjimą kaip vieną iš žmogaus esmės reiškinių.*

Visuomenės mokslų dalykai siekia ne vien suteikti mokiniams žinių apie visuomenės struktūrą, įvairių jos gyvenimo reiškinių esmę bei kaitą, bet ir išugdyti gebėjimą suvokti esmines jos problemas bei jų sprendimo galimybes ir būdus. *Jie taip pat sudaro prielaidas konkrečių visuomenės klausimų sprendimo įgūdžiams ugdytis.*

Integruojamų dalykų problemų apžvalga

Etninės kultūros klausimai ir temos nurodytos universalioje programoje, į ją turi atsizvelgti visi mokykloje dėstomi dalykai.

Kultūrologijos pradmenys. Lietuvos švietimo sistemoje, o ypač tarp visuomenės mokslų, išskirtinę vietą užima kultūros klausimai. Konceptijoje keliama būtinybė išleisti iš mokyklos jaunuolį, jaunuolę su maždaug visumine Lietuvos bei pasaulio kultūros ir jų raidos nuovoka, su tautine ir kultūrine savimone. Svarią kultūros dalį nagrinėja kalbos, dailės, muzikos, etikos, tikybų, geografijos, pilietinės visuomenės pagrindų kursai. Tačiau *apibendrintą kultūros raidos ir kultūrologijos pradmenų vaizdą mokiniai turėtų gauti istorijos pamokose*. Ligi šiol istorijos kurse analizuojant kiekvieną epochą buvo skiriama po atskirą skyrelį kultūros apžvalgai, suprantant kultūrą dažniausiai kaip ideologinį ūkinio gyvenimo „antstatą“. Tai būdavo daroma gana paviršutiniškai, eklektiškai, tarsi kultūra būtų prielipas, o ne integrali, esminė žmonijos raidos dalis.

Mokykla turėtų sudaryti sąlygas suvokti: kultūros raidos kelių įvairovę; tradicijos ir naujovių santykio daugiapusiškumą; dominuojančių sričių kaitą ir poveikį kultūros savitumui; kultūros struktūros modelius (subkultūros, jų svaris kultūros plėtotėje, – nepamiršti jaunimo subkultūros!); *kultūros sričių tarpusavio sąveiką; įvairių kultūrų santykių formas, jų kolizijas ir interferenciją; kultūros ekologijos problematiką praeityje ir dabar* (kultūrų žlugimo priežastis); *kultūros ir tautos egzistencijos ryšį; valstybės ir kultūros santykius; inkultūrizacijos procesą ir jo svarbiausius momentus; žmogaus gyvenimo kultūroje būdus ir kultūros reikšmę asmenybės egzistencijai*.

Sociologijos ir politologijos pradmenys pirmiausia integruoti į istoriją. Dalį žinių mokiniai gauna etikos, geografijos ir pilietinės visuomenės pagrindų pamokose. Visa tai apibendrina X klasės pilietinės visuomenės pagrindų kursas. Trečiojoje vidurinės mokyklos pakopoje gali būti numatytas savarankiškas politologijos dalykas. O bendrą teorinę socialinių mokslų problematikos apžvalgą mokiniai gaus filosofijos pagrindų kurse.

Vidurinė mokykla turėtų suteikti bendrą sociologijos vaizdą ir supažindinti su pagrindine jos problematika praeityje ir dabartyje. *Mokiniai turėtų suprasti socialinių procesų kaitą, socialinių darinių sąveiką, jų įvairovę: institutus, visuomenės sluoksnius, organizacijas, etnosą – tautą – naciją, rases, demografiją, valstybę ir jos formų kaitą. Svarbu,*

kad mokykla sugebėtų padėti būsimiems piliečiams orientuotis visuomeninėse ir politinėse problemose, išvelgti jų raidos tendencijas ir bliviai bei konstruktyviai vertinti įvairių visuomeninių konfliktų sprendimų galimybes.

Socialinės bei politinės sąvokos mokiniams atskleidžiamos koncentrais, o ne linijiniu būdu. *Mokytojo rūpestis, kad mokinys nepaklystų tarp pavienių faktų, o gebėtų matyti visumą ir doriškai ją vertinti.*

Teisės pradžios integravimas istorijos, etikos, geografijos, pilietinės visuomenės pagrindų dalykuose. Mokiniams atskleidžiama teisės normų samprata ir teisinė visuomenės sąranga, teisinės valstybės principai, pagrindinės teisės sąvokos. Teisė gali būti pasirenkamasis dalykas vyresnėse klasėse.

Ekonomika – privalomas kursas ekonominio–komercinio profilio klasėse, o visose kitose klasėse gali būti pasirenkamasis. Ekonomikos pradžios nuosekliai integruoti istorijos, geografijos, darbų ir buitės kultūros, pilietinės visuomenės pagrindų kursuose. Baigdami pagrindinę mokyklą (10 klasių), mokiniai turėtų suvokti ir vartoti elementarias ekonomikos sąvokas (darbas, gamyba, išteklių poreikiai ir jų tenkinimas, mainai, pinigai, deficitai ir kt.), suprasti mikroekonomikos (pasiūla, paklausa, rinka, kainos ir t.t.) ir makroekonomikos (bendrasis nacionalinis produktas, visuminė paklausa ir pasiūla, nedarbas, monetarinė ir fiskalinė politika ir kt.) problemas, svarbiausius tarptautinės ekonomikos klausimus. Jie turėtų suvokti pagrindines ekonomines sistemas ir esmines pereinamojo iš komandinės į rinkos ekonomiką problemas; suprasti pasaulio kraštų tarpusavio ekonominę bei politinę priklausomybę, tarptautinio ūkinio bendradarbiavimo būdus ir principus bei galimų konfliktų esmę; suvokti technologijų poveikį ekonomikai ir t.t.

Ypač daug dėmesio kreipiama istorijos, geografijos kursų pabaigoje modernios rinkos ekonominei analizei, padedant mokiniams orientuotis dabarties ekonominiuose santykiuose.

Darbų ir buitės kultūros pamokose susipažįstama su ekonomika daugiau praktiniu požiūriu (darbo pasiskirstymas, gamyba – vartotojas, darbo našumas ir kt.); istorijoje – su ekonominių sistemų susidarymu, jų kaita ir sąsajomis su socialiniais bei politiniais reiškiniais; geografijoje – su dabartinės ekonomikos geopolitinėmis aplinkybėmis bei problemomis. Pilietinės visuomenės pagrindų pamokose kitų dalykų metu įgytos ekonomikos srities žinios nušviečiamos iš aktyvaus, atsakingo piliečio pozicijų. Jos glaudžiai siejamos su etinėmis problemomis, ieškant būdų atsverti pasaulyje ir pas mus besiformuojančioms siauroms vartotojiškoms, hedonistinėms tendencijoms.

Galimi integravimo būdai. Tarpdalykiniai ryšiai ir integravi-

mas artimos, bet netapačios sąvokos. Pirmieji daugiau epizodiški, situaciniai, keliantys uždavinį priminti mokiniams kitų dalykų pamokose gautas žinias, sąvokas ir patirtį. Tuo būdu galima atskleisti kurio nors reiškinių daugiaaspektiškumą, sąsajas su kitais reiškiniais. Integravimas siekia sudėtingesnių tikslų. Elementarus ekonomikos kursas, pavyzdžiui, integruojamas į istorijos, pilietinės visuomenės pagrindų, geografijos bei darbų ir buitės kultūros dalykus. Ekonomikos žinios atrodo tarsi epizodiškai įpintos į minėtus dalykus. Tačiau detalizuojant programas ir rašant vadovėlius, iškilis būtinybė kurtis konkrečią ekonomikos pagrindų programą. Ji turės atsižvelgti į integruojamų dalykų natūralias galimybes kalbėti tuo ar kitu ekonomikos klausimu. Jei reikės, tai ir specialiai sustoti ties kuria nors problema, kad tos klasės vaikai gautų nuoseklią ekonomikos pagrindų dalį per visus keturis, mūsų atveju, dalykus. Savo ruožtu reikės ieškoti būdų, kad tas nuoseklumas būtų išlaikytas ir statmenai, kylant iš klasės į klasę. Apibendrinimą vaikai galės susidaryti X klasėje pilietinės visuomenės pagrindų kurse, kur anksčiau apžvelgti ekonomikos pagrindai susisteminami.

Praktiškai įgyvendindami programas, mokytojai turėtų ieškoti įvairių būdų, kaip sėkmingiausiai du ar tris dalykus integruoti. Būtina tarp savęs susitarti, kiek ir kaip nagrinės kiekvienas savajame dalyke, pvz., teisę, ekonomiką. Tam reikalui galima skirti jungtinę istorijos ar geografijos pamoką, kur patikrinamas ir kartu pagilinamas kurio nors reiškinio teisinis ar ekonominis aspektas, išsiaiškinamos bei patikslinamos tai klasei būtinos teisės ar ekonomikos sąvokos ir žinios.

Kartais organizuotinos bendros poros dalykų pamokos, pasirinkus kurią nors temą, pvz., ekonominę iš geografijos ir istorijos kursų. Uždavinys gali būti dvejopas: geriau suvokti ekonominio reiškinio esmę ir galimybę jį nušviesti istorijos bei geografijos požiūriais. Tai gali būti atliekama seminaro, diskusijos ar kita kuria forma. Dviejų mokytojų dalyvavimas turėtų būti reikšmingas ir mokiniams, ir patiems mokytojams.

Ne mažiau svarbi integravimo didaktinė problema – tai vidinė jungtis tarp integruojamų dalykų. Ji turėtų būti dvipusė: gyvenimiška, vaiko konkrečiai suvokiama, ir idėjinė, atskleidžianti kelią į kuriamąsi pasaulėvoką bei pasaulėžiūrą.

Nuo pat pirmos klasės vaikas aiškinasi savo norus bei siekius (kurie palaipsniui keičiasi), savo priklausomybę nuo aplinkos (gamtinės, visuomeninės) su jos teikiamomis gėrybėmis (globa, rūpyba ir t.t.) ir pavojais (nužmogėjimas, ligos, skurdas, nedarbas ir t.t.) ir mėgina susirasti jo siekius tenkinančius saugaus ir aktyvaus gyvenimo būdus. Pirmoji, gyvenimiška, mokiniams suvokiama prielaida – tai mokymasis būti žmogumi, pažinti ir suprasti patį žmogų, gamtą, visuomenę bei jos kultūrą ir gebėti atsakingai, nuovokiai, darniai su kitais siekti, kad visiems

5 LENTELE. Vienas iš galimų vidinio integravimo būdų
(pagrindas – vaiko prigimtis)

A S M E N S I A U G I M A S I V I S U O M E N E I R K U L T Ū R A	Aš noriu	M a n e s a i s t o				Kad būčiau laimingas ir galėčiau padėti kitiems, turiu:	
		Gyvenu	Man padeda	Manimi rūpinasi	Man gali grėsti		
	Gyventi mylėti, žinoti, dirbti, kurti	Ateinu į pasaulį (gamta ir žmoniją)	Kitų meilė ir pasitikėjimas	Šeima	Žmoniškumo praradimas	Mokytis būti:	
	Būti: saugus, mylimas, suprastas, laisvas, laimingas, žmogumi	Augu šeimoje	Mano ir kitų išmintis	Visuomenė ir teisinė valstybė: įstatymai, teisiemoji valdžia, įvairios institucijos: švietimas, socialinė rūpyba, sveikatos apsauga, krašto gynyba ir kt.	Nesveikata, nelaimės	doras, paslaugus, savarankiškas	
	Kiti nori to paties	Mokausi: šeimoje, mokykloje, visuomenėje, gamtoje	Mano ir kitų darbas		Skurdas, badas, nedarbas	gebėti:	mylėti, bendradarbiauti, susitarti, bendrauti
		Dirbu: šeimoje, mokykloje, visuomenėje	Kūryba		Panicaka, pažemintimas, neapykanta	Pažinti ir suprasti:	gamtos, žmogaus gyvenimo, visuomenės, kultūros reiškinius
	Organizuotumas		Teisių pažeidimas				
	Gyvenu: bendruomenėje, tautoje, kultūroje, žmoniijoje, gamtoje		Gamtos lobiai		Laisvės netekimas	gebėti:	keistis informacija, dirbti, kurti, dalyvauti kultūros, visuomenės, valstybės gyvenime, rūpintis gamta
					Prievarta, agresija, karas		
					Ekologiniai pavojai		

būtų gera (tai gali būti pavaizduota ir vaizdžiau, – viena tokių galimybių čia pateikiama (žr. 5 lentelę). Kitaip sakant, *kiekvienas mokinys, mokinė jau vaikystėje turėtų sąmoningai suvokti įaugimo į visuomenę ir kultūrą (socializacijos ir inkultūrizacijos) vyksmą, jo reikalingumą ir prasmę*. Ši vidinė integruojanti ašis aprėpia ne vien visuomenės mokslų dalykus.

ISTORIJA

Dalyko paskirtis

Istorijos paskirtis – padėti mokiniams formuoti istorinę sąmonę, supratimą, kad šiandienos pasaulis, jo tvarka ir vertybės yra istoriškai sąlygotos bei kintančios, kad jos privalo būti dabarties žmonių atsakingai sergstimos ir kuriamos. Istorijos mokslas tyrinėja žmonių bendruomenės raidą sociokultūriniu požiūriu. Šio mokslo objektas – žmonių gyvenimas ir kūryba – nepaklūsta gamtos sričiai būdingiems griežtiems dėsningumams, bet yra nuolat atviri įvairioms interpretacijoms. Istorijos tyrinėjami žmonių gyvenimo faktai turi neišvengiamą emociją, estetinę ir etinę atspalvį. Mūsų santykis su istorija yra ne tik analitinis, bet ir vertybinis, dialogiškas. Tad mokydami ir mokydamiesi istorijos, turime stengtis pažinti ir supažindinti ne tik su apriorinėmis, praeičiai taikomomis schemomis, bet ir su konkrečia praeities žmogaus buitimi, mąstysena, jausena, tikėseną, veikseną, jo vertybių ir idėjų pasauliu.

Istorijos raidą lemia daug įvairių veiksnių. Suabsoliutinę kurį nors vieną, gerokai iškreipiame praeities vaizdą. *Mokiniai turėtų įgyti ne vienpusę, bet išsamią istorijos, kaip sudėtingos ir prasmingos visumos, sampratą, susidaryti pozityvų santykį su praeities ir dabarties pasauliu. Tad istorijos pamokos turėtų žadinti žmogaus veiklos prasmingumo ir atsakingumo supratimą, stiprinti kūrybines mokinio nuostatas, greta analitinio, kritiško žvilgsnio į praeitį teikti pasigėrėjimo ir džiaugsmo žmonių darbais, kūryba bei žygiais.*

Istorijos pamokos turi padėti mokiniui, mokiniai:

- *suprasti žmonių gyvenimą praeityje;*
- *įgyti istoriškai sąlygotą dabarties suvokimą, dialogišką santykį su praeitimi;*
- *ugdytis savarankišką ir kritišką mąstymą;*
- *įsigyti žinių apie visuomenę, suprasti pagrindinius jos raidos principus;*
- *kurtis pasaulėžiūrą, pagrįstą pagarba humanizmo, demokratijos ir tautos kultūros vertybėms;*
- *išsiugdyti atsakomybės jausmą už save, savo draugus, artimuosius ir tautinę bendruomenę;*
- *išsiugdyti šiuolaikinę Lietuvos tautos, kaip politinės bendruomenės, sampratą;*
- *išsiugdyti tautinę, kultūrinę ir pilietinę savimone, įsipareigojant pagal savo išgales imtis atsakomybės dalį už tautos likimą, Europos bei pasaulio demokratijos raidą;*
- *išsiugdyti pozityvų požiūrį į istorinio pažinimo objektyvumą ir neigiamų į stereotipiškumą bei netiesą.*

Siektina, kad mokinys, mokinė pažintų ir suvoktų:

- *istorijos raidą lemiančius veiksnius, jų tarpusavio sąveiką;*
- *pagrindinių žmonių epochų ir civilizacijų esminius bruožus;*
- *civilizacijų ir kultūros epochų sąveikos ir kaitos principus;*
- *politinių, teisinių, socialinių, ūkinių ir kultūrinių struktūrų istorinę kaitą ir jų sąsajas;*
- *etnoso (genties, tautos) esminių bruožų raišką kultūros pavida-lais, pagrindinius etnosų sąveikos principus;*
- *asmens ir tautos vaidmenį istorijoje;*
- *svarbiausius Lietuvos, Europos ir pasaulio istorinės raidos faktus bei reiškinius, jų tarpusavio sąsajas bei prasmę;*
- *Lietuvos ir lietuvių tautos istorinio likimo savitumą;*
- *istorinį šiuolaikinės demokratijos ir dabartinės žmogaus sąmonės formavimosi kelią.*

Plėtotini mokinių gebėjimai:

- *savarankiškai nagrinėti, kritiškai vertinti ir interpretuoti istori-nę medžiagą bei šaltinius; laipsniškai perprasti istoriko darbo meto-dus bei sunkumus;*
- *jungti istorinius faktus į prasminę visumą, išvelgti reiškinių prie-žastis ir pasekmes;*
- *suprasti tų pačių faktų ir reiškinių skirtingų interpretacijų argu-mentus;*
- *išvelgti svarbiausias visuomenės raidos problemas, jų sprendimo galimybes ir būdus.*

Dalyko struktūra ir ryšiai su kitais dalykais

I–IV klasėse integruotame „Aš ir pasaulis“ kurse ^{užduotys} supažindinama su istoriškumo samprata, ^{su svarbiausiais Lietuvos istorijos momentais ir socialiniais reiškiniais;} ~~su svarbiausiais Lietuvos istorijos momentais ir socialiniais reiškiniais;~~

V klasėje pateikiama chronologiška Lietuvos istorijos raidos apžvalga nuo seniausių ligi dabarties laikų su Lietuvos geografijos pradmenimis;

VI klasėje panašiai kuriamas visuotinės istorijos vaizdas, daugiausia skiriant dėmesio Europai;

VII klasėje susipažįstama su visuotine ir Lietuvos istorija nuo seniausių laikų ligi X a.;

VIII klasėje – su visuotine ir Lietuvos istorija nuo X a. ligi XVIII a. pabaigos;

IX klasėje – su visuotine ir Lietuvos istorija nuo XIX a. pradžios ligi XX a. vidurio;

X klasėje baigiama visuotinė XX a. II pusės istorija; pateikiama detalizuota ir kartu apibendrinamojo pobūdžio visa Lietuvos istorija visuotinės istorijos kontekste;

XI klasėje – civilizacijų istorija nuo seniausių laikų ligi šių dienų ir civilizacijų problemos;

XII klasėje nagrinėjami pagrindiniai XX a. pasaulio istoriniai procesai ir Lietuva.

Istorijos ryšiai su kitais visuomenės mokslų dalykais itin glaudūs. Vieni jie turėtų mokinių sąmonėje sudaryti vientisą visumą.

Su doriniu ugdymu istoriją sieja žmogiškųjų vertybių atskleidimas žmonijos raidoje, jų sampratos modeliavimas, pažinimas, siekimas ugdyti pilietį – žmogų, gebantį grįsti kiekvieną savo veiksmą doros principais.

Su pilietinės visuomenės pagrindų kursu sieja labai artimi abiejų dalykų ugdymo tikslai. Šie dalykai vienas antrą tiesiog papildo.

Su lietuvių kalba saitai itin stiprūs. Gimtosios kalbos ir literatūros ugdymo tikslai neatsiejami nuo visų visuomenės mokslų dalykų paskirties – tai vienos tautos kultūros raidos ir esybės visuma. Kultūros analizė istorijos ir literatūros pamokose turi viena antrą pildyti ir pagilinti.

Šiuos dalykus sieja bendras rūpestis dėl žodžio bei rašto raiškos kultūros (diskutavimas, argumentavimas, oponavimas, planavimas, projektavimas ir t.t.) ir kūrybinės užduotys: epochų tekstų kalbos analizė, rašinių istorinis stilizavimas ir t.t.

Su svetimomis kalbomis istoriją sieja siekiai aiškintis tautų kultūros pagrindus, kultūrų savitumus bei skirtumus. Turėtų būti naudojami reikšmingi kultūrai (istorijai, menui, politikai, mokslui) svetimų kalbų tekstai.

Su menais sieja bendri kultūros pažinimo bei jos interpretavimo tikslai, bendra menų istorijos medžiaga. Meninė kūryba sudaro sąlygas išgyventi praeities kultūros reiškinius, patirti praeities žmogaus išgyvenimus.

Su gamtos mokslais istoriją sieja siekimas atskleisti gamtos mokslų reikšmę mokslinio mąstymo ir tyrimo principų sklaidai, ryškinti gamtos mokslų pagrindu išsiplėtojusios technikos ir technologijos vietą įvairiose praeities civilizacijose ir šiandienos pasaulyje. Istorijos mokymui yra svarbūs ir daugelis gamtotyrai būdingų bruožų, ypač dėmesys faktinei medžiagai, duomenų patikimumui, interpretacijos pagrįstumui, matematiniam duomenų apdorojimo metodams ir kt.

Saitai su geografija leidžia gilinti istorinių reiškinių sampratą dviem aspektais: a) žmogaus kuriamų darinių pareinamybės nuo gamtos sąlygų; b) tų pačių darinių pareinamybės nuo išsidėstymo erdvėje (žmonių, tautų, valstybių, kultūrų santykiavimo galimybių ir poveikio).

Istoriją ir geografiją sieja integruojami į abu dalykus ekonomikos, teisės, politologijos pagrindai. Būtinai šiuo požiūriu glaudus bendradarbiavimas tarp šių dalykų mokytojų ir vadovėlių autorių.

Savo ruožtu geografijos kursas, įsivedęs daugiau istoriškumo elementų, padėtų istoriniam mąstymui bręsti ir gilintų geografijos reiškinių supratimą.

Su matematika sieja visuomenės reiškinių tyrimui taikomi matematiniai (ypač statistiniai) metodai, bendras siekis ugdyti loginį mokinių mąstymą.

Su darbais ir buities kultūra sieja ekonomika, kurios didelė dalis yra integruota abiejuose dalykuose. Vienas antrą gali papildyti technikos, namų apyvokos, darbo etoso raidos, kai kurių technologijų raidos ir etninių tradicijų kaitos pažinimu.

Didaktinės nuostatos

Mokykla siekia ugdyti žmogų kaip savarankišką ir atsakingą tautos bei žmonijos narį ir sudaryti sąlygas Lietuvos Respublikoje susiformuoti atvirai piliečių visuomenei. Į šį uždavinį turi atsižvelgti kiekvieno dalyko, ypač istorijos, turinys ir metodai. Istorija sudaro prielaidą išvelg-

ti įvairios žmogaus veiklos akstinus, veiklos kaitą, pasekmes ir skatina juos vertinti asmens, visuomenės bei visumos požiūriu.

Pirmiausia ugdytinas istorinis mąstymas, o ne faktų sekos pažinimas. Faktų pažinimas nėra tikslas pats sau, tai tik priemonė mūsų dabarties istoriškam sąlygotumui suvokti ir dabarčiai suprasti, kad galėtume tiksliau veikti.

Pradinėse klasėse pagrindinis atspirties taškas – pats vaikas, jo patirtis, išgyvenimai, interesai. Istorikumo nuovoka pradeda klostytis vaikui stebint ir fiksuojant nuolatinį judėjimą, keitimąsi, augimą (savo paties, kitų žmonių, gyvūnų ir augalų, daiktų).

Nagrinęjant istorijos ir geografijos klausimus, siekiama, kad vaikas įgytų bendriausią nuovoką apie LAIKĄ ir ERDVĘ, jų reikšmę pavienių žmonių ir bendruomenių gyvenimui, suvoktų, kaip susiję ČIA ir DABAR su NE ČIA (kitur) su NE DABAR (praeityje, ateityje).

Nuo artimiausios aplinkos (šeimos, bendruomenės) stebėjimo bei tyrinėjimo pamažu pereinama prie Lietuvos tautos ir valstybės raidos klausimų akcentuojant pačius iškiliausius, įsimintiniausius vaizdus ir įvykius, kuriant šiek tiek romantizuotą praeities paveikslą.

Istorijos raida traktuojama kaip žmonių (visuomenių ir pavienių asmenybių) kultūrinės veiklos plėtotė: pradžios mokykloje įtaigiausiai tai atskleidžia žmonijos etnokultūros pavyzdžiai: būstų statybos, namų apyvokos, švenčių papročiai ir tradicijos.

Pradinėse klasėse istorijos pamokos dažnai integruojamos su dailės ir darbelių pamokomis (piešiama, lipdoma, karpoma, modeliuojama ir t.t.), taip pat naudojamos kalbos skaitiniais.

Vaikai nuo pat mažens mokomi rinkti ir naudotis jų amžiui suvokiama dokumentine medžiaga, gebėti ja remiantis daryti apibendrinimus ir išvadas; siekti fiksuoti ne pavienius izoliuotus faktus, bet ieškoti jų ištakų, priežastinių ryšių, sąsajų.

Kiek vyresnėse klasėse mokiniai orientuojami į procesus, į ryšius tarp faktų, ugdomas gebėjimas juos apibendrinti ir atsargiai gretinti su dabartimi, su savo paties sampratomis bei nuostatomis. Jie mokosi stebėti dabartį tiesiogiai ir iš masinių informacijos priemonių, pradedant artimiausia aplinka (mokykla). Vengiant paviršutiniško, diletantiško analogijų ieškojimo, mokiniai pratinami faktus tikrinti, atrinkti ir suvokti jų reikšmingumą. Puoselėjamas gebėjimas susirasti bei vertinti informaciją ir orientuotis galimuose šaltiniuose (nuo masinės informacijos priemonių, istorinių dokumentų ligi meno kūrinių). Pagal išgales mokiniai supažindinami su istoriko darbo metodais. To siekiant pamokoje, vadovėlyje, namų užduotyse mokiniams pateikiamos įvairios tų pačių faktų interpretacijos, mokoma jas kritiškai vertinti. Nepamirštinas ir psichologinis bei kultūrinis vertinimo veiksnys ir jo analizė.

Istoriniai reiškiniai bei procesai atskleidžiami įvairiais požiūriais: socialiniu, ekonominiu, politiniu, kultūriniu ir paprasčiausios žmogaus buities, gyvenimo būdo požiūriu. Stengiamasi pradėti nagrinėti kurią nors temą nuo konkrečios, realios žmogaus (geriau būtų atitinkamo amžiaus vaiko, paauglio) buities, galvosenos bei jausenos, o ne nuo abstrakčios reiškinio schemos. Juo mokinyms mažesnis, juo šis būdas labiau siūlytinas. Tinka ir meno reprodukcijos ar grožinės literatūros kūriniai, kurie apima tam tikros epochos žmogaus gyvenimo visumą. Jie turėtų būti atramos taškai, o ne schemos iliustracija.

Istorinio reiškinio priežasčių ir pasekmių daugiaaspektiškumo suvokimas amžiui keičiantis plėtėja ir gilėja. Žemesnėse klasėse jis atskleidžiamas bendrais bruožais, o vyresnėse sudėtingėja: mokiniams sudaromos sąlygos susipažinti su įvairiomis to reiškinio priežasčių ir pasekmių interpretacijomis, dažnai paliekant patiems jas įvertinti. Paskutinėse mokyklos klasėse derėtų supažindinti bent su keliomis filosofinėmis istorijos sampratomis.

Atkreiptinas mokytojo ir vadovėlio autoriaus dėmesys į besikeičiantį mokinių istorinių įvykių imlumą, į kintantį jų požiūrį į konkretų istorinį faktą, reiškinį, procesą, apibendrinančią darbinę schemą, hipotezę. Jaunesni mokiniai linkę daugiau domėtis įvykiais, heroiškomis asmenybėmis, žvelgti į istoriją kaip į gražią išmonę. Tik vyresniesiems prieinama istorinė refleksija. To nereikėtų pamiršti ir nuovokiai pereiti nuo pirmo prie antro suvokimo lygmens. Vis dėlto per visą mokymo laiką derėtų atsižvelgti į abu lygmenis, kad istorija nenustotų patrauklumo jaunimui, bet ir nesulėkštėtų.

Metodai gali būti naudojami įvairūs. Tik derėtų mažinti tų būdų, kurie mokymąsi supranta kaip mokytojo ar vadovėlio minčių pakartojimą, o *daugiau naudoti veiklinamųjų metodų, ugdančių mąstymą, nuostatas ir įgūdžius.*

Mokykloje mokomasi analizuoti istorinius ir dabarties visuomeninio gyvenimo dokumentus ir įvairius kultūros paminklus, esminių istorinių faktų bei reiškinų liudijimus. *Mokomasi lyginti ir vertinti gretinant to paties fakto ar reiškinio įvairias interpretacijas.* Kritinis mąstymas ir tolerantiškumas gilėja, jei mokiniai gauna progos nagrinėti skirtingas jų pačių išvalgas į kurią nors mokyklos ar visuomenės gyvenimo faktą.

Naudotinas darbas pavieniui, grupelėmis ar su klase, uždavinių įvairovė, išvykos, pamokos muziejuose, bibliotekose, pamokos ar uždaviniai su kitų dalykų mokytojais: menų, kalbos, geografijos, darbelių (pilių, istorinių paminklų maketai, piešiniai, nuotraukos), mokyklos muziejaus organizavimas, kaupimas, tvarkymas ir kt.

Pradinė mokykla

(istorijos kursas integruotas į „Aš ir pasaulis“ programą)

Tikslai ir uždaviniai

Siekiama, kad vaikas įgytų bendriausią keitimosi, judėjimo, laiko tėkmės nuovoką, suvoktų, kad dabartis susijusi su praeitimi ir ateitimi.

Mokinys, mokinė turėtų:

- suvokti, kad gyvename dabartyje, bet ir prieš mus žmonių gyventa, ir po mūsų gyvenimas nenutrūks;
- remdamasis informacija apie savo šeimos, bendruomenės, tautos bei žmonijos raidą, susidaryti istoriškumo supratimą;
- mokytis rinkti informaciją apie praeitį; gebėti, pasitelkus faktinę medžiagą ir vaizduotę, kurti praeities gyvenimo paveikslus;
- suvokti žmogaus ir žmonių grupės, kaip istorijos subjekto, vietą ir reikšmę istorijos plėtotėje;
- įgyti nuovoką, kad istorijos raidą sąlygoja kultūrinė (plačiąja prasme) žmonių veikla;
- susipažinti su iškiliausiais Lietuvos tautos ir valstybės raidos etapais, faktais, asmenybėmis;
- įgyti elementarų supratimą apie žmonijos istorijos tarpsnius, jų raidos bruožus ir dėsningumus.

I–II klasės

Turinys

Dabar – tai lieptas iš praeities į ateitį. Viskas auga, juda, keičiasi. Seniau – dabar – ateityje. Moku – nemoku, norėčiau išmokti. Mokomės visada ir visur. Mokykla seniau ir dabar.

Iš ko mes semiamės išminties. Mūsų šeima. Šeimos darbai ir rūpesčiai seniau ir dabar. Šeimos istorija. Vaikai – tėvai – seneliai. Paveldėjimas. Tradicijos. Giminės medis. Giminės istorija. Giminystės saitų reikšmingumas. Šeima – gentis – tauta. Mūsų Tėvynė – Lietuva.

Kaip mes pažįstame istoriją. Istorijos liudininkai: piliakalniai, griuvėsiai, seni statiniai, paminklai; archeologinės iškasenos, do-

kumentai, žemėlapiai, nuotraukos, knygos, meno kūriniai, seni daiktai, relikvijos.

Žmogaus kūrybos istorijos gairės. Kaip žmonės prisitaiko prie aplinkos (seniau ir dabar; Lietuvoje ir kituose kraštuose): būstai, apranga, maistas, darbo įrankiai, instrumentai, padargai. Ugnis, vėjas, vanduo – žmogaus pagalbininkai. Augalai ir gyvūnai žmogaus gyvenime. Transportas, ryšiai senovėje ir mūsų dienomis. Gamyba ir prekių mainai seniau ir dabar.

III–IV klasės

Lietuvos tauta: kilmė, kalba, papročiai. Mes – baltai. Baltų gentys. Istorinis likimas. Lietuvių kalba, tautosaka. Įvairių papročių ir kultūrų lietuviai. Saugome savo atmintį: vietos papročiai ir tradicijos, kultūros palikimas – mūsų turtas. Senieji lietuvių tikėjimai.

Mus sieja bendra istorija. Iki valstybės susikūrimo: kaip atrodė Lietuvos kraštovaizdis, kaip tvarkėsi lietuviai, kaip gindavosi nuo priešų. Istoriniai padavimai ir legendos.

Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kūrimasis. Mindaugas – Lietuvos karalius. Vilnius – Gedimino sosto miestas. Vytautas Didysis. Kovos su kryžiuočiais. Žalgirio mūšis. Bendra Lietuvos–Lenkijos valstybė. Lietuva Rusijos valdžioje. Tautinis atgimimas. Valstybės atkūrimas XX a. pradžioje. Okupacijos. Tremtinių kančios. Masinės žydų žudynės. Pasipriešinimas. Partizanų didvyriškumas. Nepriklausomybės atgavimas.

Lietuvių gyvenimo būdas: verslai, amatai, tautodailė. Žemdirbystė ir gyvulininkystė. Bitininkystė. Medžioklė. Žvejyba. Amatininkystė seniau ir dabar. Tautos meninė kūryba – tautos dvasios išraiška.

Istorijos periodizacija. Istoriniai laiko tarpniai: eros, epochos, amžiai. Mūsų era. Krikščionybė pasaulyje ir Lietuvoje. Žmonijos patirties perimamumas ir jo reikšmė. Mokslo, meno, technikos idėjų plitimás. Asmens vaidmuo istorijoje. Kintantys žmonių poreikiai ir civilizacijos raida.

V klasė

Tikslai ir uždaviniai

Padedama mokiniams susidaryti bendrą Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos chronologinės raidos vaizdą.

Dedami pagrindai suvokti:

- esmines etnoso (genties, tautos) ypatybes: kalbą, kultūrą, bendrą istorinį likimą;
- gamtos sąlygų poveikį žmogaus ir visuomenės gyvenimo būdai;
- žmogaus darbo įrankių, darbo pasidalijimo ir rezultatų poveikį gyvenimo būdai, ūkinio gyvenimo kaitą;
- žmogaus poreikių ir jų tenkinimo būdų įvairovę, šių reiškinių ir visuomenės santykių ryšį;
- savarankiškos valstybės reikšmę tautos ir jos kultūros egzistencijai;
- esmines pilietiškumo bei patriotiškumo savybes.

Padedama susipažinti su:

- istoriko darbo pagrindiniais būdais;
- istorijos epochų samprata, pažymint tik pačius būdingiausias ir vaikui suprantamas jų sociokultūrinius, ekonominius ir politinius bruožus;
- istorinės Lietuvos geografijos pradmenimis;
- pagrindinėmis Lietuvos valdymosi formomis (monarchija, monarchija su luominiu seimu, demokratija).

Turinys

Lietuvos priešistorė archeologijos duomenimis. Baltai, jų gyvenimo būdas. Kultūriniai ir ūkiniai visuomenės santykiai. Valstybės susikūrimas. Mindaugas. Senasis lietuvių tikėjimas. Gediminas. Karai su kryžiuočiais ir ekspansija į rytus (karo reiškinys įvairiais požiūriais: politiniu, ūkiniu, demografiniu, kultūriniu ir doriniu), Kęstutis – Algirdas. Vytautas. Krikštas. Žalgirio mūšis. Lietuvos gynybos sistema krašto geografijos požiūriu. Lietuvos valstybingumas unijos laikotarpiu (valstybingumo formos). Kalbos reikšmė tautos egzistencijai. Pirmosios knygos. Švietimas. Rusijos okupacija. Kova prieš ją ginklu ir kultūriniu darbu. Nepriklausoma Lietuva (demokratijos pagrindiniai elementai). Ta-

rybinė ir hitlerininkų okupacijos (totalitarizmas). Lietuvos atgimimas ir svarbiausi šiandieniniai tautos uždaviniai.

VI klasė

Tikslai ir uždaviniai

Mokiniam padedama susidaryti bendrą chronologinį Europos bei pasaulio istorinės raidos vaizdą, Lietuvos vietą joje.

Dedami pagrindai suvokti:

- Europos tautų ir kultūrų arealus;
- pagrindines pasaulio religijas ir jų arealus;
- pagrindines istorines epochas (kartu su industrine ir postindustrialine – tęsiama per visas klases gilinant);
- miestų susidarymo sąlygas, jų tipus ir reikšmę sociokultūrinei raidai;
- pagrindines ekonomines sistemas ir socialines struktūras;
- komunikacinių ir informacinių priemonių raidą ir jų reikšmę kultūriniais bei ekonominiams ryšiams (tęsiama gilinant toliau);
- politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių bei religinių konfliktų priežasčių ir jų sprendimo įvairovę;
- tolerancijos fenomeną (tęsiama gilinant toliau);
- demokratinės valstybės galių pasiskirstymo prasmę (gebėti šiuo požiūriu apibūdinti tipines valstybės formas) (tęsiama toliau);
- pagrindines demokratinės žmogaus teises (mokyti būti išgirstam bei gauti informaciją, būti saugiam, lygiai atsakyti prieš įstatymus, turėti sąžinės laisvę);
- bendruomenės teisėtvarkos kaitą žmoniškumo požiūriu (remiantis keliais būdingais istorijos atvejais, pvz.: Hamurabio teisynas, teisiniai graikų polio principai, romėnų teisynai, teisinės Šv. Rašto nuostatos, Lietuvos teisynai, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, 1791 m. Lietuvos–Lenkijos valstybės konstitucija, JAV vergijos panaikinimas) (tęsiama plečiant ir gilinant toliau);
- gamtos išteklių ir žmonių darbo poveikį gamybai ir prekybai (toliau gilinama, ypač geografijoje).

Mokiniai turėtų gebėti:

- laisvai orientuotis Europos tautų ir politikos žemėlapyje;
- žodžiu ir grafiškai atskleisti svarbiausių istorinių įvykių teigiamą-

šias ir neigiamąsias pasekmes kultūrai, ekonomikai, žmonių buičiai, tautų ir valstybių politinei padėčiai.

Turinys

Priešistorė ir istoriniai laikai. Jų tyrinėjimo būdų skirtumai ir panašumai. Pagrindinės žmonijos raidos epochos. Gamtos sąlygos ir civilizacijų kūrimasis. Tarpupio civilizacija. Judėja – judaizmas.

Antika. Graikija. Valstybė. Kultūra. Demokratijos gimimas. Roma. Romos imperija. Romanų kultūros arealo susidarymas. Tautų kraustymasis. Skirtingų kultūrų lygių susidūrimas. Baltai tuo laikotarpiu.

Krikščionybė. Jos įsigalėjimas. Bažnyčia. Feodalinė visuomenė. Krikščioniškoji Viduramžių kultūra. Pagrindinės to laikotarpio valstybės (jų tarpe Lietuva). Kultūros židiniai, lietuviai Europos universitetuose.

Naujųjų laikų formavimasis. Geografiniai atradimai. Miestai. Prekyba, komunikacijos būdai. Kultūrinių epochų kaita. Tautinių valstybių idėja. Demokratijos idėjos realizavimo bandymai (JAV, Prancūzų revoliucija ir kt.). Pramonės revoliucija.

Moderniosios Europos žemėlapis. Pirmasis pasaulinis karas. Tarpukaris. Fašizmas ir bolševizmas. Antrasis pasaulinis karas. Pokaris. Dabartinis Europos ir pasaulio žemėlapis ir pagrindiniai politiniai, ekonominiai ryšiai.

Trečiasis pasaulis. Jo didžiosios problemos, badas, emigracija, kultūrų niveliacija ir kt.

VII klasė

Tikslai ir uždaviniai

Siekiama padėti mokiniams susidaryti visuminį žmonijos istorinės raidos vaizdą nuo seniausių laikų ligi X a.

Padedama suvokti:

- istorijos mokslo turinį, tyrinėjimo šaltinius, būdus, galimybę įvairiai interpretuoti faktus;
- istorinį ir priešistorinį laiką, istorinio laiko reliatyvumą;
- kultūrų kaitą laike ir erdvėje, jų sąveikos prielaidas, kaitos nesinchroniškumą, kultūrų interferenciją, tęstinumą, svarbiausius šiuos pro-

cesus lemiančius veiksnius; kultūros ekologijos reiškinius ir jų priežastis (tęsiama gilinant toliau);

- mainų ir pinigų funkcijas, savitus skirtingų ekonominių sistemų ir socialinių struktūrų bruožus.

Padedama suprasti:

- sąlygas ir veiksnius, lėmusius pirmykščio žmogaus raidą ligi civilizacijos būvio;

- indoeuropiečių istorinės raidos ypatumus, baltų ryšius su senosiomis civilizacijomis, pagrindinius baltų ir lietuvių etnogenezės klausimus;

- magiško mąstymo, mitų bei religijos reikšmę ir vietą ankstyvosiose civilizacijose;

- graikų ir romėnų politinės istorijos pagrindinius faktus: visuomenės sandaros kaitą, esminius antikos civilizacijos bruožus, demokratijos plėtotę bei laisvo piliečio sampratą brendimą;

- krikščionybės genezę, pagrindines vertybes, krikščionišką asmens ir pasaulio sampratą, jos ir antikinės pasaulėvokos skirtynes bei bendrybes.

Turinys

Istorijos ir sociologijos mokslo objektai. Metodai. Mokinio darbo būdai mokantis istorijos ir sociologijos.

Seniausios žmogaus palaikų radimvietės. Žmogaus raidos teorijos. Žmogaus raidos epochų nesinchroniškumas, to priežastys.

Senosios civilizacijos, jų susidarymo sąlygos bei veiksniai (gamtiniai, gamybiniai, demografiniai ir kt.), visuomeninės, politinės ir ūkio struktūros, religijos, kultūros laimėjimai (mokslas, raštas, švietimas, menas, technika).

Antika: Graikai. Kultūros raidos sąlygos (Senosios Europos kultūros paveldas, komunikacinės galimybės ir kt.). Jos pobūdis. Religija. Graikija – demokratijos lopšys. Graikų demokratijos ypatumai. Graikų kultūros plitimo keliai ir būdai. Roma. Romos kultūra ir jos santykis su graikų kultūra. Romos valstybės kūrimasis, raidos etapai. Gintaro keliai. Romėnų teisė. Teisynų paskirtis. Imperijos subyrėjimo vidinės ir išorinės priežastys.

Krikščionybė. Gimimas. Etninis mokymas. Plitimas, įsigalėjimas. Socialinė orientacija ir jos kaita. Santykis su antikos civilizacija. Bažnyčia, jos organizacijos formavimasis. Bažnyčia ir valstybė. Švietimo formos.

Tautų kraustymasis. Ištakos. Etninis pasiskirstymas. Baltai. Kultūra (materialinė, dvasinė). Antikos kultūros susidūrimas su naujųjų tautų kultūromis. Gyvenimo destabilizacija. Krikščionybės plitimas. Europa tautų judėjimui aprimus: Frankų imperija, Vikingai, Bizantija, Kijevo Rusia, arabai ir kt.

VIII klasė

Tikslai ir uždaviniai

Mokiniam padedama susidaryti visuminį žmonijos raidos vaizdą nuo X a. ligi XVIII a. pabaigos.

Padedama suvokti:

- tautų kraustymosi pasekmes Europos tautų bei valstybių formavimuisi Viduramžiais;
- pagrindinius Vidurinių amžių kultūros bruožus, žmogaus vertybinę orientaciją, Vakarų ir Rytų Europos kultūros arealų susidarymą ir jų bruožus; Lietuvą šiame procese;
- Antikos civilizacijos tęstinumą ir kitų kultūrų (indoeuropiečių, arabų ir kt.) įnašą į nagrinėjamą Europos kultūros epochą;
- pagrindinius virsmo į naujuosius laikus reiškinius bei veiksnius: pažinimo erdvės išsiplėtimas, mokslas, technika, ekonomika (rinkos ekonomikos formavimosi etapai, merkantilizmas, jo idėjos Lietuvoje), socialinės struktūros, žmogaus ir pasaulio sampratos kitimas (tolerancijos, sąžinės laisvės idėjos), Renesanso, reformacijos ir Švietimo reiškiniai bei jų įtaką modernios Europos kūrimuisi;
- socialinių, politinių, ideologinių, religinių konfliktų sprendimo būdus, jų pasekmių nevienareikšmiškumą žmogui ir tautai (revoliucija, karas, sukilimas, politika, kultūra);
- moderniosios valstybės formavimosi etapus, atsižvelgiant į tautinės valstybės idėją, valdžios pasidalijimo matmenis, absoliutizmą, šviečiamąjį absoliutizmą, „Apšviestąją despotiją“ (Rusija), parlamentinę monarchiją (Anglija, Lenkija–Lietuva) ir demokratiją (JAV);
- pagrindinius Lietuvos valstybingumo bruožus ir jų kaitą Lietuvos–Lenkijos unijinės valstybės laikotarpiu;
- valstybės vaidmenį socialiniame, ūkiniame, kultūriniame ir religiniame visuomenės gyvenime; Lietuvos valstybės žlugimo 1795 m. priežastis ir pasekmes.

Turinys

Viduramžių civilizacijos susidarymas. Gyventojų tankis ir jų ekonominė padėtis I tūkstantmečiui baigiantis. Feodalinių santykių piramidė. Žmogaus teisių ir pareigų samprata. (Riterių luomo orumo samprata ir jo gynimo būdas, valstiečio ir miestiečio padėtis.) Valstybės struktūra ir funkcijos.

Bažnyčios vaidmuo kultūriniam, socialiniam ir politiniam gyvenime. Švietimas. Bažnyčios ir valstybės santykiai. Bažnyčios skilimas ir padariniai.

Didžiosios Europos valstybės: Prancūzija, Anglija, Šv. Romos imperija, Lietuvos Didžioji kunigaikštystė.

Kryžiaus žygiai į Šv. Žemę ir Pabaltijį, jų padarinių nevienareikšmiškumas tautoms, kultūroms, ekonomikai ir kt. Kryžiaus žygiai ir Lietuvos valstybė. Krikšto problema.

Atsinaujinimas: valstiečių gyvenimo gerėjimas. Prekyba. Nauji keliai. Miestų atgijimas, – rinkos ekonomikos formavimosi prielaidos. LDK tarptautinės prekybos kontekste.

Naujųjų laikų aušra. Humanizmas ir Renesansas – nauja žmogaus ir pasaulio samprata. Tolerancijos idėja (Lietuvos pavyzdžiu). Atradimai. Amerika, indėnai ir jų kultūra. Mokslas. Technika. Naujos informacijos ir susisiekimo sistemos; kolonijinės ekspansijos poveikis; ankstyvasis kapitalizmas.

Religinių idėjų sandūra: reformacija, kontreformacija; politinės ir socialinės bei ekonominės religinių priešybių pasekmės. Religinė tolerancija – LDK gyvenimo realybė.

Švietimo idėjos ir jų reikšmė Europos gyvenimo raidai.

Absolūtizmas, jo formos, ekspansija ir krizė. Parlamentinės valstybės formavimasis (Anglijos pavyzdžiu). Lenkijos–Lietuvos valstybės parlamentarizmas, jo ypatybės.

Šviečiamojo amžiaus žmogus. Švietimo vaidmuo. Racionalizmas – sentimentalizmas. Šviečiamojo amžiaus idėjų tęstinumas. Žmonių lygybės idėjos. Revoliucija Prancūzijoje, Amerikoje (Bastilijos paėmimas, respublika, teroras, restauracija). Lenkijos–Lietuvos valstybės žlugimas XVIII a. pabaigoje. Lietuvos įjungimas į Rusijos despotijos erdvę, Europoje formuojantis demokratijai.

IX klasė

Tikslai ir uždaviniai

Mokiniam padedama susidaryti visuminį žmonių raidos vaizdą nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. vidurio.

Siekiama, kad mokiniai suvoktų:

- mokslo, technologijos, ekonominės, socialinės ir politinės raidos sąveikas (pirmoji ir antroji pramonės revoliucijos ir ekonominiai, visuomeniniai pokyčiai);

- XIX a. pramonės revoliuciją ir jos pasekmes;

- imperinės politikos pagrindus, jos raiškos formas; kolonijinių valstybių sandarą ir jų padarinius tautoms, jų ūkiui ir kultūrai (dėmesį telkiant į Rusijos imperijos susidarymą ir jos politiką Lietuvos ir Pabaltijo atžvilgiu);

- liberalinių judėjimų ir tautų atbudimo priežastis ir raidą, tautos ir asmenybės sampratų pakeitimą; tautinės valstybės idėjos susiformavimą; romantizmą kaip estetinį ir socialinį-politinį reiškinį; tautinio judėjimo Lietuvoje ypatybes, lyginant su situacija Lenkijoje; Rusijos politiką Lietuvos ir Lenkijos atžvilgiu;

- pagrindines XIX–XX amžių sąvartos žmogaus ir pasaulio sampratos kryptis (pozityvizmas, empirizmas, intuityvizmas, reliatyvizmas, egzistencializmas); socialines šios epochos problemas ir jų sprendimo teorinius ir praktinius kelius (liberalizmas, konservatyvizmas, marksizmas, socialdemokratija, krikščioniškoji demokratija);

- bolševizmo ir fašizmo įsigalėjimo priežastis, pagrindinius bruožus (valstybės ideologinė, ekonominė, socialinė monopolija); antihumanišką jų pobūdį (genocidas, dorinė destrukcija);

- demokratinės ir autoritarinės bei totalitarinės sandarų skirtumus;

- politinių ir ekonominių jėgų sklaidą po Pirmojo pasaulinio karo;

- tautinės valstybės idėjos įgyvendinimo problemas;

- teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės esmę.

Turinys

Pramonės revoliucija. Socialinės struktūros kaita; socialiniai judėjimai; socialinės ir politinės ideologijos (liberalizmas, marksizmas, konservatyvizmas). Imperijos ir kolonializmas (Anglija, Prancūzija, Rusi-

ja, Japonija ir kt.), jo ekonominiai pagrindai, istorinis formavimasis ir pasekmės sociokultūrinei raidai.

Nacijos ir nacionalinės valstybės sampratos. Nacionaliniai išsivaduojamieji judėjimai kultūros, politikos ir ginklo formomis (Graikija, Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Vengrija – tautų pavasaris – ir kt.).

Kultūra: mokslo, meno ir technikos raida, pozityvizmas (scientizmas ir empirizmas), realizmas, intuityvizmas – simbolizmas, reliatyvizmas, impresionizmas.

JAV demokratinės valstybės raidos bruožai.

Pirmasis pasaulinis konfliktas: priežastys, eiga, pasekmės. Pasaulis po Pirmojo pasaulinio karo. Pabaltijo valstybių padėtis.

Tarpukaris: nacionalinės valstybės, naujas tarptautinių santykių etapas; bolševikų perversmas ir komunizmo kūrimasis Rusijoje. Krizė, fašizmas, bolševizmas, genocidas.

Antrojo pasaulinio karo konflikto brendimas (interesų sandūros). Antrasis pasaulinis karas: eiga, pasekmės.

X klasė

Tikslai ir uždaviniai

Mokiniams padedama susidaryti: a) išsamų XX a. antrosios pusės visuotinės istorijos vaizdą, pagrindinių XX a. pasaulio raidos problemų supratimą; b) nuosekliai chronologišką lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės raidos vaizdą ir pagrindinių procesų visuotinės istorijos kontekste sampratą.

Mokiniai turėtų suvokti ir gebėti paaiškinti (pageidautina jau kai kur turint savo požiūrį):

- politinių ir ekonominių jėgų sklaidą po Antrojo pasaulinio karo;
- tarptautinių bendrijų kūrimosi priežastis;
- postindustrinės ekonomikos sistemą;
- šiuolaikiniame pasaulyje vyraujančias ideologijas;
- pagrindines šiuolaikinės demokratijos plėtotės problemas (teisinės, politinės, socialinės, ūkinės, moralinės, kultūrinės);
- pagrindines XX a. II pusės kultūros raidos tendencijas; pasaulio civilizacijų ir kultūrų santykius;
- archeologijos paliudytų materialinės ir dvasinės kultūros etapų savitumus Pabaltijy;

- ekonominių – socialinių sistemų Lietuvoje kaitos pagrindinius bruožus;
- Lietuvos valstybę formavusius veiksnius, lyginant su panašiais procesais Europoje;
- LDK vidaus ir užsienio politikos tendencijas tautos egzistencijos požiūriu; Lietuvos ir Lenkijos unijinės valstybės struktūros kaitą;
- teisinę Lietuvos visuomenės raidą, pagrindinius Lietuvos teisynų ir konstitucijų (1529, 1566, 1588, 1791, 1922, 1938, 1992) bruožus;
- demokratinę valstybės ir visuomenės gyvenimo tendencijų pavidalus ir raidą, lyginant su Vakarų demokratijos raida;
- tautinio švietimo idėjos brendimą ir įgyvendinimą;
- Lietuvos suverenumo idėjos brendimo ir įgyvendinimo etapus;
- Lietuvos santykių su Europos ir pasaulio tautomis esminius bruožus.

Turinys

Indoeuropiečiai (su baltais), jų protėvynės teritorija. Paplitimas – judėjimai. Dabartinės tautos – indoeuropiečių palikuonės.

Baltų pasaulėvaizdis (įjungiant latvius ir prūsus), mitai, religija. Pagrindinės baltų pasaulėvaizdžio rekonstrukcijos (teorijos, medžiaga, būdai).

Baltų genčių pastangos siekti valstybingumo, sąlygos (išorinės, vidinės), būdai, rezultatai.

Mindaugo valstybė – struktūra, ekonomika. Karūnavimasis, krikštas.

Gediminaičių Lietuva iki krikšto. Valdymas, karas su kryžiuočiais. Rusios žemės LDK sudėtyje. Jogaila. Krikštas.

Vytautas. Asmenybė. Vidaus ir užsienio politika (su vokiečiais, Lenkija, Rusia, totoriais). LDK nuo Vytauto ligi Liublino unijos: vidaus politinės kovos dėl dinastinių interesų. Didikų ir bajorų priešprieša, Maskvos ir Lenkijos vaidmuo XVI a. LDK raidoje. Pastangos reformuoti valstybę (valakų reforma, miestai). Liublino unija.

Renesansas. Reformacija. Lietuvių raštija. Renesansinė tautinės valstybės idėja. Švietimo sistema.

Lenkijos ir Lietuvos konfederacinė valstybė: valdymas, luominio parlamentarizmo ypatybės, vidaus ir užsienio politika, Lietuvos ir Lenkijos interesų sutapimai ir nesutapimai; ūkinė ir socialinė raida (lyginant su kaimynais); krizinė situacija XVIII a. I pusėje. Pastangos reformuoti XVIII a. II pusės ekonomiką, švietimą, valstybės struktūrą.

Valstybės žlugimas. Rusijos kolonijinė politika Lietuvoje. Priešini-masis jai: sukilimai, kultūrinis sąjūdis, tautinis judėjimas XIX a. II pu-sėje.

Baudžiava ir jos panaikinimas. Užnemunės ypatybės (plg. su Latvija ir Estija).

Lietuvos valstybingumo atkūrimo kelias ligi valstybės nepriklausomybės.

Tarpukaris: valdymas, politika, kultūra. 1922 ir 1938 m. konstitucijos. Vilniaus problema. Nepriklausomybės praradimas: politinė situacija, okupavimo („išijungimo“) mechanizmas; skirtingos istorikų nuomonės vertinant Lietuvos valstybės politiką tuo metu. Mažoji Lietuva.

Okupacijos eiga ir padariniai (demografiniai, kultūriniai, ūkiniai, socialiniai ir politiniai).

Europos ir pasaulio raida po Antrojo pasaulinio karo. Vakarų demokratija ir totalitarizmas. Vidurio Europa. Tarptautiniai santykiai. Žmogaus ir tautų teisės. Tarptautinės organizacijos. Ūkio, kultūros, politinių santykių raida. Svarbiausios šiandieninės civilizacijos raidos problemos.

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Šiandieninės Lietuvos valstybės ir visuomenės problemos, svarbiausi uždaviniai.

XI klasė

Tikslai ir uždaviniai

Tikslas: nagrinėjant pasaulio civilizacijų istoriją, padėti susidaryti visuminį kultūros procesų bei jų tarpusavio ryšių vaizdą, suvokti Vakarų civilizacijos raidos tendencijas, pagrindinius raidos etapus ir svarbiausias problemas, jos ryšius su kitomis kultūromis ir civilizacijomis, esminius šiandieninės civilizacijos bruožus.

Mokiniai turėtų suvokti ir gebėti paaiškinti:

- bent kelias šiuolaikinio mokslo naudojamas civilizacijos ir kultūros sampratas, jų raidos teorijas;
- pagrindinius civilizaciją apibūdinančius matmenis;
- tradicijos ir inovacijos, savitumo ir universalumo sąveiką ir kaitą kultūroje;
- istorinę kultūrinių arealų kaitą, tas kaitos prielaidas ir pasekmes;
- pagrindinius pasaulio civilizacijų bruožus: panašumus, skirtynes, savitumus, sąsajas;
- Vakarų civilizacijos ištakas, esminius bruožus, pagrindines raidos tendencijas ir raidos etapus;

- kultūrinį Vakarų Europos paveldą, istorinį jo formavimąsi, pagrindinius istorinės ir dabartinės Vakarų sąmonės bruožus;
- kultūrą ir civilizaciją skatinančią ir slopinančią veiksnių įvairovę ir kai kuriuos dėsningumus;
- moderniosios technologinės kultūros pagrindinius bruožus ir jų raidos tendencijas;
- kultūros ekologijos problemas istorinėje raidoje ir šiandien;
- kultūros politikos paskirtį ir uždavinius.

Turinys

Civilizacijų iki mūsų laikų apžvalga pagal šiuos pagrindinius požymius: geografinė teritorija ir gyventojų pasiskirstymas; gyvenimo būdas, papročiai (nomadai – žemdirbiai, šeimos ir genties struktūra ir kt.); gamyba, mainai (ir kultūriniai), komunikacijos ir technika; tikėjimas (dievybės, pasaulio, žmogaus samprata), kūrybinis potencialas, jo raiškos būdai (mokslas, menas, švietimas); visuomeninė organizacija; dekadanso priežastys ir kultūros palikimas – tradicija ir perimamumas. Mūsų laikų civilizacijai suvokti ieškoma ištakų ankstesnėse civilizacijose.

Išsamiai nagrinėjama Vakarų civilizacijos raida, aptariamos antikinės ir krikščioniškosios jos ištakos, pagrindinių vertybių, idealų, žmogaus ir pasaulio sampratų istorinė kaita, kultūrinės, religinės, visuomeninės, politinės, teisinės Vakarų sąmonės plėtotė. Atskleidžiamos šiuolaikinės Vakarų demokratijos ištakos, istorinis demokratinės sąmonės ir gyvenamosios, demokratijos institucijų raidos kelias. Aptariami Vakarų civilizacijos raidos etapai: antika, viduramžiai, renesansas, barokas, švietimo epocha, XIX ir XX amžių kultūrinės ir ideologinės kryptys bei srovės. Apžvelgiamos pagrindinės istorinės ir šiuolaikinės visuomenės, valstybės ir ūkio raidos sampratos. Išsamiau susipažįstama su pagrindinėmis Vakarų politinėmis ideologijomis: liberalizmu, socializmu, konservatyvizmu, marksizmu, socialistine ir krikščioniškąja demokratijomis, nacionalizmu.

Aptariami istoriniai Vakarų civilizacijos ir kitų civilizacijų bei kultūrų santykiai (imperializmas, mesianizmas, bendradarbiavimas).

Apžvelgiami baltų ir Lietuvos kultūros istoriniai ryšiai su Vakarų ir kitomis civilizacijomis, Vakarų civilizacijos raidos ypatumai Lietuvos istorijoje.

Nagrinėjami modernios civilizacijos bruožai ir esminės jos raidos problemos.

XII klasė

Tikslai ir uždaviniai

Siekama apžvelgti svarbiausias lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės politinės, ūkinės, kultūrinės ir visuomeninės raidos problemas pasaulio istorijos kontekste bei aptarti esminius XX amžiaus pasaulio istorijos klausimus. Mokiniai supažindinami su istorijos filosofijos ir istorijos teorijos pradmenimis, mokslinės tekstų analizės ir hermeneutikos principais.

Turinys

Nagrinėjamos temos ir problemos:

- pagrindiniai lietuvių tautos formavimosi ir politinės raidos bruožai, Lietuvos valstybingumo raidos etapai politinių pasaulio įvykių kontekste;
 - lietuvių tautinė savimonė ir jos raidos bruožai;
 - pagrindiniai Lietuvos kultūros raidos etapai Europos kultūrinės raidos kontekste (senųjų baltų kultūra, viduramžiai, renesansas, barokas, švietimo epocha, romantizmas, pozityvizmas; XX a. kryptys ir srovės, tarybinis laikotarpis, išėivija, dabarties tendencijos ir problemos);
 - švietimas ir valstybė, švietimo sistemų kaita Europoje ir Lietuvoje;
 - Lietuvos teisėtvarkos kaita demokratijos raidos požiūriu;
 - Lietuvos visuomeninių ir politinių struktūrų kaita Europos raidos kontekste (santykiai, konfliktai ir jų sprendimo būdai);
 - geopolitinė Lietuvos padėtis ir komunikaciniai keliai: ekonominiai, kultūriniai, išėjimo į jūrą problemos;
 - Europos bei pasaulio ekonominių sistemų kaita, jos ryšys su visuomenės struktūromis ir ypatumai Lietuvoje;
 - demokratijos raida XX a. pasaulyje (pagrindiniai amžiaus konfliktai; nacizmas, komunizmas, pasauliniai karai; demokratijos plėtotės uždaviniai) ir šiandieninės Lietuvos demokratijos kūrimo problemos;
 - pramonės ir technologijų raida XX a. pasaulyje ir Lietuvos plėtotės uždaviniai;
 - ideologinė XX a. pasaulio įvairovė ir šiandieninio Lietuvos politinio gyvenimo tendencijos;
 - Lietuvos valstybės konfesinė, kalbinė ir kultūrinė įvairovė: istori-

nės prielaidos ir nūdienos padėtis; Lietuvos tauta, lietuviai už Lietuvos valstybės ribų: tremtiniai, emigrantai, lietuvių etninių žemių gyventojai;

- tarptautinių santykių raidos tendencijos XX amžiuje; didžiųjų pasaulio valstybių raida ir Vidurio Europos bei Baltijos kraštų problemos; Lietuva ir tarptautinių organizacijų veikla;

- karo ir taikos problema – agresijos formos ir priešinimosi jai būdai (ginklu, politinis, ekonominis, kultūrinis, dorovinis);

- svarbiausios ekologinės XX a. kultūros ir gamtos problemos (genocidas, etnocidas, kultūrinė tautų niveliacija; gamtos taršos problemos ir kt.);

- pagrindinės istorijos mokslo sampratos ir Lietuvos istoriografijos raidos bruožai.

Siūlomos papildomos temos:

- istorinė Baltijos tautų raida;
- lietuvių ir kaimyninių tautų santykiai (lenkai, rusai, vokiečiai);
- Lietuva ir Šiaurės šalys;
- Vilnius – politinis, ūkinis ir kultūrinis tautos židinyš;
- žemdirbystės ir žemdirbių kultūros raida Lietuvoje;
- miestų kūrimasis, urbanizacija ir šių procesų vaidmuo Lietuvos istorijoje.

